

Laura Salmi

LASTEN OIKEUKSIEN SEKÄ EDUN TOTEUTUMINEN ETÄOPETUKSESSA

Erityisesti turvallisen opiskeluympäristön ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta

TIIVISTELMÄ

Laura Salmi: LASTEN OIKEUKSIEN SEKÄ EDUN TOTEUTUMINEN ETÄOPETUKSESSA –
Erityisesti turvallisen opiskeluympäristön ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Hallintotieteiden tutkinto-ohjelma, julkisoikeus

Ohjaaja: Petra Järvinen

Huhtikuu 2022

Lasten edun sekä oikeuksien toteutuminen on puhututtanut yhteiskunnassamme erityisesti viimeisen kahden vuoden aikana. Kiinan Wuhanin kaupungista löydetyn koronaviruksen nopean leviämisen takia valtioneuvosto teki päätöksen asettaa Suomen oppilaitokset etäopetukseen maaliskuussa 2020. Etäopetuksessa opetus sekä oppiminen tapahtuu verkkoympäristössä ajasta tai paikasta riippumattomana. Tämän lainopillisen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten lasten etu sekä lasten oikeus yhdenvertaisuuteen sekä turvalliseen opiskeluympäristöön toteutuu etäopetuksessa. Tutkimus nostaa esiin etäopetuskäytännöissä havaittuja epäkohtia sekä oikeudellisia ongelmia.

Tutkimus pureutuu tarkastelemaan yhdenvertaisuutta pääasiassa etäopetuksessa hyödynnettävän tietotekniikan näkökulmasta, sillä lasten mahdollisuudet hyödyntää etäopetukseen soveltuvia tietoteknisiä välineitä voivat vaihdella suuresti. Tietotekniikan käyttömahdollisuuksien lisäksi oppilaiden välistä eriarvoisuutta etäopetuksessa kasvattavat lasten erilaiset mahdollisuudet saada aikuisen tukea omiin opintoihinsa. Tutkimuksessa analysoidaan, kuinka lapsen oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön toteutuu kotioloissa. Opiskeluympäristön käsite laajenee koskemaan myös digitaalista oppimisympäristöä, jolloin pohdinnan kohteeksi nousee lapsen altistuminen nettikiusaamiselle. Nettikiusaamisen lisäksi lapsen oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön tarkastellaan perinteisempien turvallisuusuhkien, kuten perheessä tapahtuvan väkivallan näkökulmasta.

Tutkimuksessa havaitaan, että lasten edun sekä lasten oikeuksien toteutuminen etäopetuksessa on ollut yleisesti ottaen puutteellista. Opetushenkilöstön riittämätön tietämys lasten oikeuksista sekä niiden edistämisestä on vaikeuttanut merkittävästi oikeuksien toteutumista. Lasten kanssa työskentelevien henkilöiden ihmisoikeuskoulutusta olisi täten lisättävä. Lasten mielipiteitä sekä näkemyksiä ei ole juurikaan huomioitu etäopetuskäytäntöjä suunniteltaessa tai toteutettaessa. Perusopetuslakiin (628/1998) tulisi sisällyttää säännös, joka korostaa oppilaiden osallisuutta sekä heidän mielipiteidensä huomioimista suhteessa perusopetuksen käytäntöihin. Etäopetusajan mukanaan tuoma tietoteknisten laitteiden lisääntynyt käyttö on osoittanut, että opetushenkilöstön, mutta myös lasten tietoteknisiä taitoja tulee vahvistaa entisestään. Turvallisen opiskeluympäristön osalta Suomen lainsäädäntöön olisi aiheellista sisällyttää koulukiusaamisen määritelmä, jossa huomioitaisiin myös verkkoympäristössä tapahtuva kiusaaminen. Tämä toisi selkeyttä ilmiön tunnistamiseen sekä ehkäisisi sitä.

Avainsanat: Lapsi oikeussubjektina, lapsen etu, yhdenvertaisuus, oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön, etäopetus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaiheen taustaa	1
1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen tavoitteet	3
1.3 Tutkimusmenetelmä ja aineisto	4
2 KESKEISET KÄSITTEET SEKÄ MÄÄRITELMÄT	5
2.1 Lapsi oikeussubjektina	5
2.2 Lapsen etu.....	6
2.3 Yhdenvertaisuus	8
2.4 Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön	9
3 LAPSEN ETU SEKÄ OIKEUDET ETÄOPETUKSESSA	11
3.1 Lapsen edun ja osallisuuden toteutuminen.....	11
3.2 Yhdenvertaisuusongelmat	14
3.3 Turvallinen opiskeluympäristö kotioloissa.....	18
4 JOHTOPÄÄTÖKSET	22
LÄHTEET	26

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaiheen taustaa

Tämän kandidaatintutkielman aiheena on lasten oikeuksien sekä edun toteutuminen etäopetuksessa – erityisesti turvallisen oppimisympäristön ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Nämä kaksi näkökulmaa soveltuvat hyvin etäopetuksen käytäntöihin, joten siksi aihe on rajattu tarkastelemaan juuri näitä näkökulmia. Lasten oikeuksien toteutuminen etäopetuksessa on viimeisen kahden vuoden aikana noussut julkisen keskustelun kohteeksi koronapandemian takia. Joulukuun lopulla 2019 Wuhanin kaupungista Kiinasta löydettiin uusi COVID-19 tautia levittävä koronavirus.¹ Koronaviruksen aiheuttama tauti julistettiin pandemiaksi Maailman terveysjärjestö WHO:n toimesta 11.3.2020.² Viruksen nopea ja tehokas leviäminen asetti oppilaitokset haastavaan tilanteeseen, jossa opetuskäytänteitä oli muokattava hyvin nopealla aikataululla etäopetukseen soveltuviksi. Tilanne vaati opetushenkilöstöltä äärimmäistä sopeutumiskykyä. 17.3.2020 valtioneuvosto antoi asetuksen (126/2020) varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista. Asetus tuli voimaan 18.3.2020 ja sen mukaisesti Suomen oppilaitosten oppilaat siirtyivät etäopetukseen.

Etäopetuksella tarkoitetaan verkkoympäristössä tapahtuvaa oppimista.³ Tarvittava opetussisältö on oppilaiden saatavilla internetissä, joten opetus ei ole aikaan tai paikkaan sitoutunutta. Oppilaat voivat opiskella heille itselleen sopivana ajankohtana missä ja milloin vain. Koronapandemian aikana etäopetuksella pyrittiin hidastamaan sekä estämään viruksen leviämistä ihmisten keskuudessa, kun koulujen opetushenkilöstö sekä oppilaat eivät kokoontuisi oppilaitoksiin vaan suorittaisivat työnsä sekä opintonsa muualta käsin. Perusopetuslain (628/1998) 20 a § sisältää säännöksiä poikkeuksellisista opetusjärjestelyistä. Mikäli opetusta ei ole mahdollista järjestää fyysisesti paikan päällä koulussa tai oppilaitoksessa, voidaan opetus toteuttaa poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden avulla, jos se on välttämätöntä opetuksen järjestämisen kannalta. Poikkeuksellisilla opetusjärjestelyillä tarkoitetaan 20 a §:n 2 momentin mukaisesti etäopetusta, jolla opetus toteutetaan joko kokonaan tai osittain.

¹ World Health Organization 2020a, s. 1.

² World Health Organization 2020b.

³ Singh & Thurman 2019.

Perus- ja ihmisoikeuksista keskusteltaessa keskitetään oikeudellinen tarkastelu usein Euroopan ihmisoikeussopimukseen (SopS 18–19/1990), joka on kansainvälinen ihmisoikeuksien sekä perusvapauksien julistus. Euroopan ihmisoikeussopimus ei sisällä erityisesti lapsen etuun tai oikeuksiin liittyvää sääntelyä, joten tässä tutkimuksessa sen syvempi tarkastelu ei ole tarpeen. Sopimuksen kuitenkin turvatessa kaikkien ihmisten perus- ja ihmisoikeudet maailmanlaajuisesti, kuuluvat sopimuksen sisältämät oikeudet yhtä lailla myös lapsille kokonaisvaltaisesti. Erityisesti lasten omaan oikeuspiiriin kuuluvia oikeuksia on tunnistettu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (SopS 59–60/1991). Sopimuksen 2 artiklan 1 kohdan mukaisesti sopimusvaltioiden tulee turvata sopimuksen mukaiset oikeudet kaikille lapsille ilman minkäänlaista erottelua, joka kohdistuu lapsen tai joko hänen vanhempiansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, mielipiteisiin, alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai mihinkään muuhun seikkaan.

Perustuslain (731/1999) 2 luvun 6 §:n 1 momentin mukaisesti ihmisten on saatava osakseen yhdenvertaista kohtelua. 2 momentti linjaa, että eriarvoista kohtelua esimerkiksi ihmisen sukupuoleen, ikään tai mihin tahansa muuhun seikkaan kohdistuen ei tule sallia. Etäopetuksen aikana lasten opintoihinsa saama tuen määrä on vaihdellut merkittävästi perheiden kesken. Täten lasten oikeus saada yhdenvertaista tukea sekä ohjausta opintoihinsa ei toteudu täysin. Etäopetusta koskevat yhdenvertaisuusongelmat ilmenevät usein myös opetuskäytänteiden sekä -metodien kautta. Lasten tietotekniset valmiudet sekä etäopiskeluun soveltuvien laitteiden käyttömahdollisuudet asettavat lapsia eriarvoiseen asemaan. Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) 14 artiklan 2 kohdan mukaisesti jokaisen henkilön tulee saada oppivelvollisuuden mukaista opetusta maksutta. Etäopetus kuitenkin edellyttää perheiltä usein oman tietokoneen hankkimista lapselle ja tässä tilanteessa vähävaraiset perheet ja heidän lapsensa asettuvat eriarvoiseen asemaan. Tässä tutkimuksessa maksutonta perusopetusta sekä siihen liittyviä etäopetuksen mukanaan tuomia haasteita käsitellään pintatasolla, mutta tutkimuksen laajuuden kannalta syvempi tarkastelu on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Perusopetuslain 29 §:n mukaisesti jokaiselle lapselle sekä nuorelle tulee turvata oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tästä Suomen oikeusjärjestykseen kirjatusta oikeussäännöstä huolimatta, on olemassa paljon lapsia ja nuoria, joiden kohdalla tämä oikeus ei kotiooloissa toteudu täysimääräisesti. Perinteisen kasvokkain tapahtuvan koulukiusaamisen sijaan lapsi voi tulla etäopetuksen aikana kiusatuksi digitaalisessa opiskeluympäristössä. Monilta lapsilta puuttuu etäopetuksen aikana kotoa myös turvallinen aikuinen, joka valvoo

lapsen koulupäivän sujumista sekä yleistä turvallisuutta. Lisäksi uhkana lapsen turvallisuudelle voi olla myös ongelmallinen perhetilanne aikuisen päihteidenkäytöstä tai väkivallasta johtuen.

Tutkielma etenee aiheen taustoituksen jälkeen seuraavalla tavalla. Ensimmäisessä kappaleessa esitellään tutkimuskysymys, johon tutkimuksella vastataan. Lisäksi määritellään tutkimuksen tärkeimmät tavoitteet ja kohderyhmät sekä tuodaan esiin tutkimuksessa käytettävä tutkimusmenetelmä ja aineisto. Toisessa kappaleessa selitetään auki tutkimuksen kannalta tärkeät käsitteet sekä määritelmät, ennen siirtymistä käsittelykappaleeseen. Kolmannessa kappaleessa tarkastellaan, kuinka lapsen etu toteutuu etäopetuksessa. Lisäksi kappaleessa tehdään havaintoja etäopetuksen aikana esille nousseista yhdenvertaisuusongelmista sekä opiskeluympäristön turvallisuutta heikentävistä tekijöistä. Lopuksi neljännessä kappaleessa summataan keskeisiä havaintoja yhteen sekä esitetään johtopäätöksiä.

1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen tavoitteet

Tutkimus vastaa seuraavanlaiseen tutkimuskysymykseen: *Miten yhdenvertaisuus, oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön sekä lapsen etu toteutuu etäopetuksessa?* Tutkimus kohdentuu pitkälti tarkastelemaan, millaisia puutteita lapsen edun sekä oikeuksien toteutumisessa on tunnistettavissa. Lisäksi tutkimuksen kannalta tärkeää sekä olennaista on kiinnittää huomiota siihen, minkälaisia toimenpiteitä tulisi tehdä, jotta lapsen etu, yhdenvertaisuus sekä oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön toteutuisivat jatkossa paremmin.

Tutkimuksen on tarkoitus selvittää, miten lasten oikeudet toteutuvat etäopetuksessa. Lisäksi voidaan havaita oikeudellisia ongelmia sekä epäkohtia. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa monipuolisia tutkimustuloksia sekä arvokasta tietoa lasten oikeuksista erilaisille yhteiskunnan kohderyhmille. Lainsäädäntökoneistossa työskentelevät henkilöt tulevat hyötymään tutkimuksen tuottamista tuloksista erityisesti, mikäli on aiheellista säätää uusia lakeja tai toteuttaa lakimuutoksia. Tutkimuksen sekä lopputulosten tarkoituksena on ensinnäkin kasvattaa lasten tietoisuutta heidän omista oikeuksistaan. Myös lasten perheenjäsenten sekä läheisten tietoisuutta lapsille kuuluvista oikeuksista on tärkeää lisätä. Lasten ja heidän perheidensä lisäksi tutkimuksen tuloksista hyötyy koulujen opetushenkilöstö.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Tutkimus on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Lainopin tavoitteena on oikeusnormien tulkinnan sekä systematisoinnin lisäksi oikeuslähteiden sisällön tutkiminen.⁴ Tutkimuksessa käytetään monipuolista sekä tutkimuksen tavoitteiden saavuttamisen kannalta relevanttia aineistoa. Jotta vastauksen selvittäminen tutkimuskysymykseen voi olla mahdollista, on oikeudellisen tulkinnan tukena käytettävä lähteitä, jotka sisältävät olennaista sääntelyä lasten edusta sekä oikeuksista. Tällä voidaan perustella aineistojen käytettävyyttä.

Vahvasti velvoittavina oikeuslähteinä tutkimuksessa käytetään muun muassa Suomen perustuslakia, yhdenvertaisuuslakia (1325/2014), perusopetuslakia sekä lastensuojelulakia (417/2007). Oikeusnormien tulkinta ulottuu myös kansainvälisiin sopimuksiin sekä EU-oikeuteen, muun muassa YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjaan.

Heikosti velvoittavista oikeuslähteistä tutkimuksessa tullaan käyttämään esimerkiksi hallituksen esityksiä HE 66/2013 vp (Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta) sekä HE 19/2014 vp (Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi).

Sallittuina oikeuslähteinä tutkimuksessa käytetään monipuolista oikeuskirjallisuutta, esimerkiksi Henna Pajulammin teosta *Lapsi, oikeus ja osallisuus* vuodelta 2014 sekä Suvianna Hakalehdon vuonna 2018 ilmestynyttä *Lapsioikeuden perusteet*. Lisäksi etäopetuksen oikeudellisten ongelmien analysoinnissa hyödynnetään Pelastakaa Lapset ry:n, Ensi- ja turvakotien liiton sekä Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen korona-aikana toteuttamia kyselytutkimuksia.

⁴ Hirvonen 2011, s. 22–23.

2 KESKEISET KÄSITTEET SEKÄ MÄÄRITELMÄT

2.1 Lapsi oikeussubjektina

Kaikkia ihmisiä, eli toisin sanoen luonnollisia henkilöitä kutsutaan oikeussubjekteiksi, joiden on mahdollista omistaa oikeuksia ja joilla voi olla hoidettavinaan myös erilaisia velvollisuuksia.⁵ Vähintään 18-vuotias, eli lain mukaan aikuinen henkilö on kykenevä tekemään erilaisia oikeustoimia, eli ostamaan esimerkiksi auton tai menemään naimisiin. Tällaista henkilöä kutsutaan aktiiviseksi oikeussubjektiksi, sillä hänellä on kyky hallita omia oikeuksiaan sekä suorittaa velvollisuuksia.⁶ Lasten tilanne oikeustoimiin nähden on kuitenkin merkittävästi erilainen, sillä lapset eivät ole oikeustoimikelpoisia, vaan vajaavaltaisia. Laki holhoustoimesta (442/1999) sisältää vajaavaltaisen henkilön määritelmän. Lain 2 §:n mukaan vajaavaltaiseksi kutsutaan alle 18-vuotiasta, eli alaikäistä henkilöä. 23 §:n mukaan vajaavaltaisella henkilöllä ei ole myöskään täyttä oikeutta määrätä omista oikeustoimistaan tai tehdä sellaisia. Esteenä lasten oikeustoimikelpoisuudelle on heidän henkisen kypsyytensä taso.⁷ Lasten henkinen kypsyys ei ole vielä kehittynyt sellaiselle tasolle, että he kykenisivät arvioimaan toimintaansa ja ottamaan vastuuta itse toiminnasta sekä sen seurauksista. Lapsia kutsutaan siis passiivisiksi oikeussubjekteiksi.⁸

Lasten oikeudellinen asema on saanut osakseen ankaraa arvostelua vuosien saatossa muun muassa juuri vajaavaltaisuutensa vuoksi. Lasten ja aikuisten välillä on vallinnut usein oikeudellinen vastakkainasettelu, eikä heitä suinkaan ole nähty tasa-arvoisesti samalla viivalla. Lasta on kuvattu aikuista vähempiarvoiseksi, ymmärtämättömäksi ja omien oikeuksiensa hallitsemiseen sekä puolustamiseen nähden kykenemättömäksi.⁹ Näistä näkemyksistä huolimatta, lapsi on nyky-yhteiskunnassa oikeussubjektina aivan yhtä tärkeä kuin aikuinenkin. Aikuisten tehtävänä on kuitenkin pitää huolta lapsista sekä heidän oikeuksiensa toteutumisesta sekä edistämisestä, sillä lapset eivät pysty tähän aivan samalla tasolla.¹⁰

⁵ Nykänen 2019, s. 19.

⁶ Kurki 2021, s. 399.

⁷ Hakalehto 2018, s. 28.

⁸ Kurki 2021, s. 398.

⁹ Toivonen 2017, s. 63.

¹⁰ Hakalehto 2018, s. 1.

2.2 Lapsen etu

Lapsen etu tunnustetaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa, jonka noudattamisen valvonnasta vastaa YK:n lapsen oikeuksien komitea. Sopimuksen 1 artiklan mukaisesti jokainen alle 18-vuotias henkilö on lapsi. Myös tässä tutkimuksessa lapsella tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita henkilöitä. Lapsen edusta on linjattu lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdassa. Lapsen etu tulee huomioida aina kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelinten toimivaltaan kuuluvissa tapauksissa, joissa ollaan tekemisissä lasten kanssa. 3 artiklan 2 kohta korostaa, että lapsiin tulee kohdistaa heidän hyvinvointinsa kannalta välttämättömiä suojele- ja huolenpitotoimia sopimusvaltioiden toimesta. Huomiotta ei saa kuitenkaan jättää lapsen vanhempien, huoltajien sekä muiden lapsesta oikeudellisessa vastuussa olevien oikeuksia ja velvollisuuksia. Lapsen edun olemassaolo sekä merkitys tunnustetaan myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklan 2 kohdassa. Tämän kohdan mukaisesti kaikissa viranomaisten sekä yksityisen sektorin lapsia käsittelevissä tapauksissa tulee lapsen etu asettaa ensisijaiseksi periaatteeksi.

Lapsen edun todetaan olevan lasten oikeuksia yhteen nivova pääperiaate.¹¹ Tästä johtuen tähän tutkimukseen on välttämätöntä sijoittaa lapsen edun tarkastelu. YK:n lapsen oikeuksien komitea luonnehtii lapsen etua käsitteeksi, joka rakentuu kolmesta osasta. Ensinnäkin lapsella on oikeus saada etunsa arvioiduksi sekä ensi sijassa huomioonotetuksi, kun suoritetaan etujen punnintaa päätöstä tehtäessä. Toiseksi lapsen etu on myös tulkintaperiaate, jonka mukaan lakia tulkittaessa tulee aina valita tulkinta, joka parhaiten edistää lapsen edun toteutumista. Kolmanneksi lapsen edun käsite sisältää menettelysäännön, jonka mukaan lapsiin kohdistuvissa päätöksissä on aina tarkasteltava sekä kielteisten että myönteisten vaikutusten syntymistä. Tämän lisäksi lapsiin liittyvien päätösten perusteluissa tulee kertoa, miten lapsen etu on kyseisessä tapauksessa huomioitu.¹²

Lapsen edun käsitteellä on ollut hyvin erilaisia merkityksiä vuosien saatossa. Siitä on muodostettu toisistaan merkittävästikin eroavia tulkintoja riippuen siitä, minkä toimijan arvioitavissa lapsen etu on kulloinkin ollut. Lapsen etu on alkujaan perustunut näkemykseen

¹¹ Toivonen 2017, s. 79.

¹² YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi huomioon.

siitä, että lapsi on aikuisen suojelusta riippuvainen, mutta nykyisin lapsi esiintyy enemmänkin itsenäisenä toimijana, jolla on oikeus ilmaista mielipiteensä omaan etuunsa liittyen.¹³ Lapsen edun käsite ei myöskään ole aina ollut selkeä ja yksiselitteinen. Eikä se ole sitä vielääkään, sillä käsite on säilyttänyt problemaattisuutensa. Lapsen edun käsite on osoittautunut käytännössä hankalasti sovellettavaksi, sillä sen arviointi on usein hyvin tulkinnanvaraista.¹⁴ Joskus tulkinnasta voidaan tunnistaa jopa puolueellisia piirteitä.

Lapsen etu on määritelty lastensuojelulaissa yhdeksi lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi. Tämä tutkimus ei käsittele lapsen etua lastensuojelullisesta näkökulmasta, mutta lastensuojelulain 4 § sisältää kuitenkin merkittäviä huomioita siitä, mitä lapsen edun käsite pitää sisällään ja mitä asioita on otettava huomioon tarkasteltaessa lapsen edun toteutumista. Tämän takia lastensuojelulain 4 §:n tarkastelu on tutkimukseen nähden relevanttia. 4 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaisesti lapseen kohdistuvissa toimenpiteissä on arvioitava lapsen edun toteutumista muun muassa lapsen hyvinvoinnin sekä tasapainoisen kehityksen näkökulmasta. Tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisiä ovat myös 4 §:n 2 momentin kohdat 4 ja 6. 4 kohdan mukaisesti lapsen edun mukaisissa ratkaisuisa tulisi kiinnittää huomiota sekä lapsen ruumiillisen että henkisen koskemattomuuden toteutumiseen ja turvalliseen kasvuympäristöön. 6 kohta sisältää lapsen mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa, jota niin ikään on arvioitava lapsen edun mukaisesti.

Lapsen edun käsitteen lainsäädännöllisen perustan sekä merkityksen selvittämisen jälkeen on aiheellista avata sitä, mitä lapsen etu tarkoittaa tämän tutkimuksen kannalta. Lapsen etua tullaan tässä tutkimuksessa tarkastelemaan erityisesti etäopetuskäytänteiden valossa. Voidaan nähdä, että toimivat sekä sujuvat etäopetuskäytänteet ovat omiaan edistämään lasten oppimista. Näin ollen opetuskäytänteet tukevat edelleen lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin 1 kohdassa linjattua lapsen tasapainoista kehitystä sekä hyvinvointia, joihin on kiinnitettävä huomiota lapsen etua arvioitaessa.

Lapsen etu toteutuu myös lasten oikeudessa osallistua etäopetuskäytänteiden kehittämiseen lausumalla mielipiteensä. Tätä näkökulmaa tukee lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin 6 kohta. On lasten edun mukaista, kun he saavat osallistua ja vaikuttaa. Perusopetuslain 29 § linjaa, että

¹³ Toivonen 2017, s. 79.

¹⁴ Hakalehto 2018, s. 100.

oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön tulee turvata kaikille lapsille. Kun turvallista opiskeluympäristöä peilataan lapsen edun periaatteeseen, voidaan todeta, että turvallinen opiskeluympäristö tukee lapsen oppimista ja tätä kautta hänen tasapainoista kehitystään.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa linjattuun lapsen edun periaatteeseen kytkeytyy merkittäväällä tavalla lapsen osallisuus ja lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevien asioiden käsittelyyn.¹⁵ Lapsen etua sekä osallisuuden käsitettä ei voida lapsioikeudellisessa tarkastelussa erottaa toisistaan, sillä lasten osallistamisella pyritään lähtökohtaisesti aina lapsen edun toteuttamiseen.¹⁶ Lapsen etu toimii ohjaavana periaatteena, jonka ensisijaisena tehtävänä on varmistaa lasten oikeuksien toteutuminen. Osallisuuden voidaan nähdä täydentävän lapselta puuttuvaa oikeustoimikelpoisuutta sekä vajaavaltaisuutta.¹⁷ Osallisuudella tarkoitetaan paitsi oikeutta tuoda julki omat mielipiteensä, mutta myös sitä, että mielipiteet tulevat huomioiduiksi toisen henkilön toimesta.¹⁸

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklan 1 kohta korostaa lapsen oikeutta ilmaista mielipiteensä. Lisäksi lapsen mielipide on kyettävä ottamaan huomioon niin hyvin, kuin se vain on mahdollista hänen ikäänsä sekä kehitystasoonsa nähden. Tämän tutkimuksen kannalta osallisuus määrittyy lapsen oikeudeksi lausua mielipiteensä etäopetuskäytännöistä ja mahdollisuudeksi vaikuttaa opetukseen esittämällä toiveitaan. Lapsen ilmaistessa mielipiteensä on siihen kiinnitettävä erityistä huomiota, mutta lapsen ei tule kuitenkaan olla yksin vastuussa päätöksensä seurauksista.¹⁹

2.3 Yhdenvertaisuus

Suomen perustuslain 2 luvun 6 § käsittelee yhdenvertaisuutta. Tämän pykälän 1 momentin mukaan kaikkia ihmisiä tulee kohdella yhdenvertaisesti. 2 momentti säättää, että ketään ei saa perusteettomasti asettaa eriävään asemaan esimerkiksi sukupuolen tai iän takia. 3 momentti linjaa, että myös lapset ovat yhteiskuntamme tasa-arvoisia yksilöitä ja heille tulee antaa mahdollisuus lausua mielipiteensä asioissa, jotka heitä itseään koskevat. Suomen lainsäädäntöön kuuluu myös yhdenvertaisuuslaki, jonka 9 §:ssä säädetään positiivisesta

¹⁵ Pajulammi 2014, s. 181.

¹⁶ Hakalehto 2018, s. 95.

¹⁷ Hakalehto 2018, s. 4.

¹⁸ Hakalehto 2018, s. 4.

¹⁹ Pajulammi 2014, s. 192.

erityiskohtelusta. Positiivisen erityiskohtelun tarkoituksena on ehkäistä niitä haittoja, joita syrjintä voi tuottaa. Esimerkiksi henkilökohtaisen avustajan hyödyntäminen opinnoissa erityistä tukea tarvittaessa on positiivista erityiskohtelua, eikä tämän katsota olevan syrjivää toimintaa.²⁰

Yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä säädetään koulutuksen järjestäjän sekä oppilaitoksien velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta omassa toiminnassaan. 6 §:n 1 momentin mukaan koulutuksen järjestäjillä sekä oppilaitoksilla on velvollisuus arvioida sitä, kuinka yhdenvertaisuus heidän omassa toiminnassaan toteutuu. Oppilaitoksilla on myös velvollisuus ryhtyä edistäviin toimenpiteisiin. 2 momentti korostaa, että oppilaitoksilla on oltava yhdenvertaisuussuunnitelma, joka sisältää keinoja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Erityisesti lapsiin liittyvässä oikeudellisessa tarkastelussa yhdenvertaisuuden käsite pitää sisällään ajatuksen siitä, että kaikki lapset ovat keskenään yhdenvertaisia, mutta että lapset ovat yhdenvertaisia myös aikuisiin nähden.²¹ YK:n lapsen oikeuksien sopimus edistää lasten välistä yhdenvertaisuutta asettamalla kiellon kaikenlaiselle syrjinnälle. Sopimusvaltioiden tulee noudattaa sopimuksen 2 artiklan 1 kohtaa ja turvata sopimuksen mukaiset oikeudet kaikille lapsille ilman minkäänlaista syrjintää, joka kohdistuu lapsen tai joko hänen vanhempinsa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, mielipiteisiin, alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai mihin tahansa muuhun syyhyn.

2.4 Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön

Perusopetuslain 6 §:n mukaisesti lapsi opiskelee sellaisessa lähikoulussa, jonka kunta oppilaalle määrittää. Perinteisesti opiskeluympäristöllä siis tarkoitetaan fyysistä oppilaitosta tai koulurakennusta, jossa lasten koulunkäynti sekä opetus tapahtuu. Tässä tutkimuksessa opiskeluympäristön käsite laajenee. Koronapandemian aikana lasten opiskelu on ollut mahdollista kotioloissa. Ensiksikin tässä tutkimuksessa opiskeluympäristöllä tarkoitetaan lapsen omaa kotia. Toiseksi opiskeluympäristö voi myös olla fyysisen rakennuksen ja konkreettisesti olemassa olevan paikan lisäksi digitaalinen.²² Tässä tutkimuksessa

²⁰ Rikander 2021 s. 190.

²¹ Hakalehto 2018, s. 84.

²² Rikander 2021, s. 117.

opiskeluympäristöllä tarkoitetaan siis myös internetissä toimivia opiskelualustoja ja opiskelun tukena käytettävää sosiaalista mediaa.

Kansainvälisesti lapsen perusoikeudesta huolenpitoon, suojeluun sekä yleiseen turvallisuuteen säädetään lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohdassa. Tämä tarkoittaa, että oppilaan oikeus turvallisuuteen tulee toteutua myös opiskeluympäristössä. Kansallisesti oppilaan oikeudesta turvalliseen opiskeluympäristöön säädetään perusopetuslain 29 §:ssä. Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön tarkoittaa 29 §:n 2 momentin mukaisesti sitä, että koulussa ei ole sallittua pitää hallussaan oman tai toisen henkilön turvallisuuden vaarantavaa esinettä. Lainsäädännöllisesti turvallinen opiskeluympäristö painottuu suurilta osin aseettomuuteen oppilaitoksessa, mutta turvallisen opiskeluympäristön voidaan nähdä olevan paljon muutakin. Turvallisen opiskeluympäristön käsitteeseen liittyy myös kiusaamattomuus sekä vapaus häirinnästä ja väkivallasta. Perusopetuslain 29 §:n 7 momentti sisältää maininnan, että opettajien ja rehtorien täytyy ilmoittaa koulussa tai koulumatkalla tapahtuneesta kiusaamisesta, häirinnästä tai väkivallasta tapauksen osapuolten huoltajille. Kaikkien lasten tulee koulun henkilöstöä unohtamatta voida opiskella sekä oleskella oppilaitoksessa tuntematta turvattomuuden tunnetta. Jos kuitenkin tapahtuu esimerkiksi häirintää, on hyvä tietää, että koulun henkilöstö reagoi asiaan. Tämä lisää turvallisuuden tunnetta kouluyhteisössä.

3 LAPSEN ETU SEKÄ OIKEUDET ETÄOPETUKSESSA

3.1 Lapsen edun ja osallisuuden toteutuminen

Etäopetuskäytännöt eivät ole palvelleet lapsen etua täysimääräisesti. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi) tekemän kyselytutkimuksen mukaan noin kolmasosa kyselyyn osallistuneesta opetushenkilöstöstä arvioi lapsilla olleen merkittäviä vaikeuksia opinnoissa ja niiden edistymisessä etäopetuksen aikana.²³ Tämän perusteella voidaan esittää, että esimerkiksi hidastunut opintojen eteneminen ei ole lapsen edun mukaista. Lisäksi lasten omien mielipiteiden ja näkemysten kuuleminen vallitsevaa tilannetta sekä rajoitustoimenpiteitä koskien on ollut puutteellista.²⁴ Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklan 2 kohta kuitenkin velvoittaa asettamaan lapsen edun periaatteen ensisijaiseen tarkasteluun. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohta velvoittaa huomioimaan lapsen edun kaikissa julkisissa sekä yksityisissä lapsiin liittyvissä tapauksissa. Tällöin lapsen etu tulee ottaa vahvasti huomioon myös rajoitustoimenpiteitä suunniteltaessa.

Lapsiasiavaltuutettu on korostanut, että lapsiin liittyviä rajoituksia voidaan asettaa, mikäli ne ovat viruksen leviämisen hidastamiseksi välttämättömiä.²⁵ Myös sosiaali- ja terveysministeriön lausunto lapsiin kohdistuvista rajoitustoimenpiteistä nostaa esille lapsen edun tärkeyden koronatoimissa. Lapsen edun periaatteen mukaisesti lasten elämään vaikuttavia rajoituksia tulisi asettaa sillä periaatteella, että rajoituksista koituu lapsille mahdollisimman vähän haittaa.²⁶ Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapsia ei pidetä etäopetuksessa turhaan tai vain varmuuden vuoksi, jos alueen tautitilanne kuitenkin mahdollistaisi opetuksen fyysisesti oppilaitoksessa. Etäopetuksen jatkuminen tarpeettomasti ei ole lapsen edun mukaista, sillä sekä päättäjien, opetushenkilöstön että lasten ja heidän perheidensä intresseissä on lähiopetukseen palaaminen ja sitä myöten myös tasavertaisemman opetuksen toteutuminen.

Niin kuin on jo aiemmin todettu, vallitsee lapsen edun sekä osallisuuden käsitteen välillä tiukka sidos. Periaatteet tukevat toisiaan lähes kaikissa lapsioikeudellisissa toiminnoissa. Kun varmistetaan lapsen osallisuus sekä mielipiteiden esittäminen, kyetään edistämään myös lapsen

²³ Goman et al. 2021, s. 43.

²⁴ Valtioneuvosto 2020, s. 24.

²⁵ Lapsiasiavaltuutettu 2022.

²⁶ Sosiaali- ja terveysministeriö 2021, s. 1.

edun toteutumista. Lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan lapsen edun toteutumista tulee myös arvioida lapsen hyvinvoinnin sekä tasapainoisen kehityksen näkökulmasta.

Oppilaitoksilla on tärkeä tehtävä sekä koulusivistyksen antajina että osallistumismahdollisuuksista valistajina. Koulu on ympäristönä turvallinen sekä luotettava paikka, jossa lasten on mahdollista oppia erilaisia taitoja elämää varten. Erilaisista osallistumismahdollisuuksista kertominen sekä näiden taitojen harjoittelu lasten ikätasolle sopivalla tavalla kasvattaa lasten tietoisuutta heille kuuluvista perusoikeuksista. Lapsille on jo pienestä pitäen tärkeää opettaa, että oman mielipiteen ilmaiseminen on sallittua sekä tärkeää. Hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti asianosaisella on oikeus ilmaista mielipiteensä asiassa, joka häntä itseään koskee. Tätä normia on mahdollista soveltaa myös oppilaitoksen toimintaan, jolloin oppilaille tulee turvata mahdollisuus oman näkemyksensä ilmaisuun hyvän hallinnon periaatetta mukailien.²⁷

Perusopetuslain 47 a §:n 1 momentissa puolestaan säädetään, että oppilaitoksella on velvollisuus osallistaa oppilaita koulun toimintaan liittyen. Oppilaiden tulee täten antaa lausua mielipiteensä esimerkiksi opetuskäytännöistä sekä oman asemansa toteutumisesta. Oman kehitystasonsa mukaisesti lapset voivat esittää, miten he ovat kokeneet etäopetuskäytänteiden toimivuuden omalla kohdallaan. Usein pienetkin lapset pystyvät tunnistamaan, onko etäopetuksen kautta tarjottujen tehtävien taso ollut heille esimerkiksi liian haastava ja ovatko he pystyneet suoriutumaan niistä.

Perusopetuslain 47 a §:n 5 momentti korostaa, että myös lasten huoltajien mielipiteitä sekä näkökulmia opetustoiminnasta tulee kuulla. Mikäli huoltajat seuraavat oppilaan koulunkäyntiä aktiivisesti ja säännöllisesti, on heidän mahdollista seurata myös opetuksen laatua. Tällöin palautteen antaminenkin esimerkiksi opettajan toiminnasta on helpompaa.

Lasten osallistumisoikeuksien korostaminen sekä edistäminen oppilaitoksissa on haastavaa.²⁸ Tämä ongelma huomioitiin jo hallituksen esityksessä (HE 66/2013 vp), joka sisälsi ehdotuksen perusopetuslain muuttamisesta. Perusteena hallituksen esitykselle oli muun muassa Nuorten

²⁷ Pajulammi 2014, s. 366.

²⁸ Pajulammi 2014, s. 361.

yhteiskunnallisen osaamisen, osallistumisen ja asenteiden tutkimus – ICCS 2009, jonka tulokset korostavat, että kansainvälisellä tasolla mitattuna suomalaisten lasten vaikuttamismahdollisuudet kouluissa ovat heikkoja.²⁹ Tästä johtuen perusopetuslain säännöksiä oli tarpeen täsmentää erityisesti sen suhteen, minkälainen velvollisuus opetuksen järjestäjillä on edistää osallisuuden toteutumista.³⁰

Heikkotasaisen osallisuuden juurisyyt ovat moninaisia. Opetushenkilöstö eivätkä liioin oppilaatkaan koe saavansa tarpeeksi informaatiota siitä, miten oman koulu yhteisön sisällä voisi ilmaista omia näkemyksiään sekä mielipiteitään.³¹ Lapset tarvitsevat myös tarpeeksi tietoa koulu yhteisössä käsiteltävistä aiheista, jotta heidän on mahdollista muodostaa mielipide näistä asioista.³² Lasten oikeus ilmaista mielipiteensä ei voi toteutua täysimääräisesti, jos he eivät edes tiedä, mistä asiasta heidän odotetaan kertovan mielipiteensä. YK:n lapsen oikeuksien komitea onkin yleiskommentissaan korostanut, että lasten perheiden sekä lasten mielipiteiden kuulijana toimivan opetushenkilöstön tulisi esittää lapsille mahdollisia vaihtoehtoja sekä kertoa minkälaisia seurauksia erilaisilla päätöksillä voi olla.³³

Lähtökohtaisesti lapsi osaa omakohtaiseen kokemukseensa perustuen tunnistaa sen, mitä hän haluaa ja minkälaisia toiveita hänellä on. Tästä johtuen on tärkeää ottaa lapsen mielipide huomioon. Pelkästään lapsen mielipiteen kuuleminen ei yksinään riitä. Lapsen esittämiä näkemyksiä tulee soveltaa käytäntöön ja niiden perusteella tulee toteuttaa muutoksia, jotka aidosti palvelevat lapsen osallistumismahdollisuutta. Vain näin lapsen osallisuus voi toteutua täysimääräisesti.

Myös Ihmisoikeuskeskuksen kanssa yhteistyössä toimiva ihmisoikeusvaltuuskunta on suosituksessaan todennut, että lasten jokapäiväisiä osallistumiskokemuksia tulee aktiivisesti lisätä.³⁴ Nimenomaan koulut ovat yhteisöinä sellaisia, jotka voivat toiminnassaan pyrkiä toteuttamaan tätä suositusta oppilaita osallistamalla. Opettajien on tärkeää kommunikoida oppilaiden kanssa etäopetuksen aikana. Lasten mielipiteitä sekä näkemyksiä etäopetusmetodeista sekä etäopetuksen sujumisesta voi tiedustella esimerkiksi tavallisten

²⁹ Suoninen et al. 2010, s. 72.

³⁰ HE 66/2013 vp, s. 32.

³¹ Pajulammi 2014, s. 361.

³² Hakalehto-Wainio 2012, s. 252.

³³ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi.

³⁴ Ihmisoikeuskeskus 2020, s. 21.

opetustilanteiden yhteydessä. Opettaja voi osallistaa lapsia tarjoamalla heille useita erilaisia tehtävävaihtoehtoja tai kysymällä heiltä, haluaisivatko he tehdä etäoppitunnilla mieluummin ryhmätehtäviä vai yksilötehtäviä.³⁵ Myös kyselytutkimuksen toteuttaminen yhdelle koululuokalle tai kaikille oppilaitoksen oppilaille on hyvä keino osallistaa oppilaita ja kartoittaa heidän toiveitaan etäopetuksen suhteen. Kyselytutkimuksen yhteydessä oppilailta voidaan kysyä, ovatko esimerkiksi tehtävien ohjeistukset olleet helppoja vai vaikeita ymmärtää tai onko tehtävien määrä ollut riittävä. Oppilailta voidaan myös tiedustella, minkälaisista tehtävistä he erityisesti pitävät ja mitkä tehtävät ovat olleet toimivia etäopetuksen aikana.

Koulujen opetushenkilöstö on avainasemassa lapsen edun sekä oikeuksien toteuttamisessa. Tämä tehtävä voi kuitenkin osoittautua haasteelliseksi, jos opettajilla sekä rehtoreilla ei ole oikeudelliseen arviointiin tarvittavia työkaluja. Heillä ei ole oikeustieteellistä koulutusta, joten monissa lasten oikeuksiin liittyvissä asioissa heidän näkökulmansa voivat olla rajoittuneita. Tästä syystä onkin erittäin tärkeää kasvattaa myös opetushenkilöstön tietoisuutta erityisesti sellaisista lasten oikeuksista, joita sovelletaan koulu yhteisössä. Opetushenkilöstön ei tarvitse kyetä oikeudellisessa arvioinnissaan oikeustieteilijöiden tasolle, mutta heidän on kuitenkin hyvä tunnistaa millainen merkitys lasten osallistumisoikeuksien sekä tätä kautta myös lapsen edun toteutumisella on koulu yhteisölle sekä yksittäiselle lapselle. Kun opetushenkilöstö tuntee lasten oikeusperustan, heidän on myös helpompaa ryhtyä toimenpiteisiin lasten oikeuksien edistämiseksi. Lasten oikeuksien tuntemusta voidaan lisätä esimerkiksi erilaisilla opetushenkilöstölle tarjottavilla koulutuksilla tai kouluissa järjestettävillä teemapäivillä tai -viikoilla. Oppilaitokset voivat halutessaan osallistua jokaisen vuoden marraskuussa järjestettävälle Lapsen oikeuksien viikolle, jonka tarkoituksena on jakaa tietoa lasten oikeuksista.³⁶ Vaikka teemaviikko on tarkoitettu ensisijaisesti lapsille ja nuorille, voi myös opetushenkilöstö hyötyä siitä merkittävästi.

3.2 Yhdenvertaisuusongelmat

Syrjimättömyys sekä yhdenvertaisuuden toteutuminen lasten välisessä kanssakäymisessä sekä etäopetuskäytänteissä on lapsen edun mukaista. On lapsen edun mukaista, että lapsi ei asetu eriarvoiseen asemaan toisiin lapsiin nähden. Lasten oikeuksien toteutumisen haasteet sekä yhdenvertaisuusongelmien ilmiö on tunnistettu muun muassa sosiaali- ja terveysministeriön

³⁵ Alanko 2016, s. 65.

³⁶ Lapsen oikeuksien viikko 2022.

kansallisen lapsistrategian koronatyöryhmän toimesta. Työryhmän tehtävänä on ollut selvittää muun muassa lasten oikeuksien sekä hyvinvoinnin tilaa koronapandemian aikana ja erityisesti lasten välillä lisääntynyt eriarvoisuus on korostunut työryhmän tekemissä selvityksissä.³⁷

Etäopetuksesta voidaan tunnistaa useita oikeudellisia yhdenvertaisuusongelmia. Lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen toteaa, että lasten välistä eriarvoisuutta kasvattavat muun muassa heidän opettajiensa valmiudet tietotekniikan käyttöön sekä etäopetuksessa hyödynnettävät opetusmenetelmät.³⁸ Osa opettajista on siirtänyt hyvin luontevasti opetuksensa verkkoon eikä heillä ole ollut merkittäviä haasteita tietoteknisten laitteiden kanssa. Yleensä kyseiset opettajat ovat omanneet jo valmiiksi hyvät tietotekniset taidot. Mikäli opettajan tietoteknisen osaamisen taso on ollut jo valmiiksi matala, on etäopetuksenkin toteuttamisessa ollut enemmän haasteita.

Lasten mahdollisuudet opiskella etäopiskeluun soveltuvilla tietoteknisillä laitteilla vaihtelevat hyvin paljon yksilötasolla, joten myös tämän voidaan nähdä heikentävän lasten välistä yhdenvertaisuutta. Kaikki oppilaitokset eivät pysty tarjoamaan lapsille etäopiskeluun sopivia asianmukaisia välineitä, kuten tietokonetta. Karvi järjesti etäopetuksen yhdenvertaisuustilanteen selvittämiseksi tutkimuksen, jossa opetushenkilöstön vastausten perusteella todettiin, ettei kaikilla lapsilla ole käytössään välttämättä edes älypuhelin.³⁹ Tämä synnyttää merkittäviä yhdenvertaisuusongelmia. Esimerkiksi vähävaraisten perheiden lapset ajautuvat väkisin eriarvoiseen asemaan, mikäli heidän täytyy pärjätä etäopetukseen soveltumattomilla sekä puutteellisilla opiskeluvälineillä. Kaikilla perheillä ei ole varaa hankkia lapselle tietokonetta opiskeluvälineeksi. Vaikka perheen taloudellinen tilanne olisikin hyvä, ei opiskeluvälineiden hankkiminen tai päivittäminen silti ole halpaa, etenkin jos perheessä on useampi lapsi.

Puutteellisten opiskeluvälineiden voidaan nähdä heikentävän lapsen oikeutta opetukseen. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 14 artiklan 1 ja 2 kohta linjaavat, että jokaisella henkilöllä tulee olla oikeus koulutukseen sekä oppivelvollisuuden mukaiseen opetukseen maksutta. Hallituksen esityksessä (HE 19/2014 vp) on ehdotettu, että oppilaitoksen sisäisen yhdenvertaisuuden toteutumista arvioitaessa tulisi huomioida muun muassa se, että

³⁷ Valtioneuvosto 2020, s. 10.

³⁸ Lapsiasiavaltuutettu 2021.

³⁹ Goman et al. 2021, s. 62.

oppimateriaalit sekä opetustilanteet ovat kaikille lapsille tasavertaisia.⁴⁰ Tämän arvioinnin tuleekin toteutua myös etäopetuksessa. Ulottuahan yhdenvertaisuuden toteutumisen edistäminen yleisesti koko kouluuyhteisöön, huolimatta siitä toteutetaanko opetus etänä vai fyysisesti oppilaitoksen tiloissa.

Etäopetuksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että oppimateriaalit ovat helposti kaikkien oppilaiden saatavilla internetissä. Internetkatkokset voivat kuitenkin hankaloittaa oppimateriaalien, koulutehtävien sekä kokeiden saavutettavuutta. Fyysisessä luokkatilassa kaikki lapset ovat lähtökohtaisesti tasavertaisessa tilanteessa, jos he suorittavat kokeen kirjoittamalla vastaukset paperille. Tällöin lapset eivät asetu keskenään eriarvoiseen asemaan. Voidaankin todeta, että internetissä suoritettava koe ei ole omiaan edistämään oppilaiden välistä yhdenvertaisuutta, mikäli oppilaan internetyhteys katkeaa kriittisellä hetkellä ja koesuoritus epäonnistuu. Tällaisessa tilanteessa oppilaalla pitäisi ainakin olla mahdollisuus suorittaa koe myöhemmin uudelleen.

Koetilanteissa tulisi lähtökohtaisesti pyrkiä myös rehellisyyteen sekä huijaamattomuuteen. Oppilaiden koesuorituksen valvominen etäaikana osoittautuu kuitenkin usein melko haastavaksi. Onko koetilanne yhdenvertainen, jos oppilas tekee kokeensa esimerkiksi isosisaruksen avustamana ja toinen oppilas suorittaa kokeen itsenäisesti? Koulun luokkatilassa opettajalla on mahdollisuus valvoa koetilannetta, jolloin vilpin tai luntaamisen mahdollisuus vähenee.

Aiemmin käsitellyt yhdenvertaisuusongelmat liittyvät lähinnä tilanteisiin, joissa tietotekniikka ja sen käyttömahdollisuudet asettavat lapsia eriarvoiseen asemaan. Opetustilanteiden luonne sekä opettajan mahdollisuus tukea oppilaita etäopetuksen aikana, vaihtelee oppilaitos- ja opettajakohteisesti. Lasten opiskellessa fyysisessä luokkatilassa, on opettaja kaikkien oppilaiden käytettävissä ja häntä voi tarvittaessa pyytää auttamaan.

Karvin toteuttaman tutkimuksen tulokset kertovat, että erityisesti lukioikäiset oppilaat kokivat, etteivät he saaneet opintoihinsa tukea niin paljon, kuin olisivat toivoneet ja tarvinneet, sillä opettajia oli vaikeaa tavoittaa.⁴¹ Pelastakaa Lapset ry:n järjestämän kyselyn mukaan 40 %

⁴⁰ HE 19/2014 vp, s. 62.

⁴¹ Goman et al. 2021, s. 40.

kyselyyn osallistuneista lapsista koki, että heidän etäopetuksen aikana opintoihinsa saamansa tuen määrä on vähentynyt huomattavasti aiemmasta.⁴² Etäopetuksen myötä vanhemmat ovat nousseet erilaiseen rooliin, sillä heidän odotetaan ottavan lastensa koulunkäynnistä yhä enemmän vastuuta.⁴³ Kotioloissa kaikilla lapsilla ei kuitenkaan välttämättä ole oppimisen tukena sellaista aikuista, joka osaa tai muuten kykenee auttamaan heitä kotitehtävissä. Esimerkiksi maahanmuuttajaperheissä vanhempien suomen kielen osaaminen ei välttämättä ole sellaisella tasolla, että he pystyisivät auttamaan lapsiaan riittävästi koulunkäynnissä.⁴⁴

Korona-ajan etäopetus on ollut haastavaa erityisesti sellaisille lapsille, joilla on jonkinasteisia oppimisvaikeuksia. Tällaiset lapset tarvitsevat usein pidempiaikaista erityistä tukea opintoihinsa, jota heillä kaikilla ei ole mahdollista kotona saada. Joissakin perheissä esteenä tarvittavan tuen saamiselle voi olla vanhempien työ, joka ei mahdollista etätyöskentelyä kotoa käsin. Vaikka vanhemmilla olisikin etätyömahdollisuus, ei voida kuitenkaan olettaa, että he voisivat olla lapsen tukena koko koulupäivän ajan. Tällöin lapset asettuvat eriarvoiseen asemaan sen tuen suhteen, jota he saavat kotona omiin opintoihinsa.

Yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä säädetään koulutuksen järjestäjän velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta. Kyseiseen velvollisuuteen kuuluu yhdenvertaisuuden edistäminen tarvittavilla toimenpiteillä sekä sen varmistaminen, että oppilaitokset ovat varautuneet yhdenvertaisuuden edistämiseen tekemällä yhdenvertaisuussuunnitelman. Kaupunkien sekä kuntien tulee siis kiinnittää erityistä huomiota siihen, kuinka yhdenvertaisuus toteutuu niiden ylläpitämissä oppilaitoksissa.

Yhdenvertaisuusongelmien tunnistaminen voi olla opetushenkilöstölle hankalaa, sillä usein ongelmia havaitsevat nimenomaan oppilaat, sillä heihin syrjintä vahvimmin kohdistuu. Jokaisella oppilaitoksella tulee olla laadittuna yhdenvertaisuuslain 6 §:n mukainen yhdenvertaisuussuunnitelma, josta selviää, kuinka oppilaitos aikoo edistää yhdenvertaisuutta omassa toiminnassaan. Perustuslain 2 luvun 6 §:n 3 momentti korostaa lasten asemaa yhteiskuntamme tasa-arvoisina jäseninä. Lapsille on asetettu myös oikeus lausua mielipiteensä heitä itseään koskevista asioista oman kehitystasonsa antamissa rajoissa. Tästä syystä

⁴² Pelastakaa Lapset 2020, s. 14.

⁴³ Valtioneuvosto 2020, s. 63.

⁴⁴ Oikeusministeriö 2021, s. 16.

oppilaiden osallistaminen myös yhdenvertaisuussuunnitelmaa luonnosteltaessa on ensiarvoisen tärkeää.

Oppilaitosten on mahdollista kartoittaa yhdenvertaisuustilannetta esimerkiksi erilaisilla opetushenkilöstöä sekä oppilaita osallistavilla yhdenvertaisuuskyselyillä, joiden avulla voidaan kerätä myös konkreettisia kehitysideoita.⁴⁵ Erityisesti etäopetuksen aikana yhdenvertaisuuskysely voi sisältää kysymyksiä etäopetuskäytänteistä sekä opetusmateriaalisen saavutettavuudesta. Yhdenvertaisuuskyselyn avulla oppilaitos saa arvokasta tietoa, jonka perusteella oppilaitoksen toiminnassa sekä opetuksessa osataan jatkossa kiinnittää huomiota erityisesti yhdenvertaisuuskyselyssä esille nousseisiin teemoihin.

3.3 Turvallinen opiskeluympäristö kotiloissa

Vaikka turvallinen opiskeluympäristö tarkoittaa perusopetuslain 29 §:n 2 momentin mukaisesti sitä, että koulussa kenelläkään henkilöllä ei ole hallussaan sellaista esinettä, jolla voidaan vahingoittaa omaa tai toisen turvallisuutta, kuuluu turvalliseen opiskeluympäristöön myös kiusaamattomuus. Kiusaamisella tarkoitetaan toimintaa, jolla pyritään aiheuttamaan toiselle ihmiselle tahallaan sekä jatkuvasti henkistä tai fyysistä haittaa ja pahaa oloa.⁴⁶

Lasten ollessa etäopetuksessa kiusaaminen ei välttämättä ilmene aivan perinteisellä tavalla eli kasvokkain ja fyysisesti läsnä tapahtuvana vuorovaikutuksena. Etäopetuksessa käytetään paljon tietoteknisiä laitteita, kuten tietokoneita sekä älypuhelimia, joten lapset ovat osana digitaalista opiskeluympäristöä, jossa kiusaamista voi tapahtua.

Turvallisuuden käsite voidaan jaotella fyysisen turvallisuuden lisäksi myös henkiseen turvallisuuteen.⁴⁷ Turvallisuus ei siis tarkoita pelkästään fyysistä koskemattomuutta. Koulukiusaamisessa saatetaan usein loukata oppilaan fyysistä turvallisuutta sekä koskemattomuutta esimerkiksi tönimisellä tai potkimisella. Nettikiusaaminen tarkoittaa internetissä tapahtuvaa kiusaamista ja sitä toteutetaan usein sähköpostin, keskustelupalstojen ja sosiaalisen median kautta.⁴⁸ Nettikiusaamisessa kiusaaminen sekä toisen henkilön satuttaminen

⁴⁵ Sisäasiainministeriö s. 18.

⁴⁶ Hakalehto-Wainio 2012, s. 245.

⁴⁷ Hurme & Kyllönen 2014, s. 28.

⁴⁸ Smith & Steffgen 2013, s. 24.

kohdistuvat fyysisen toiminnan sijasta henkiselle puolelle esimerkiksi ilkeänä kommentointina tai juoruiluna. Nettikiusaamista tapahtuu myös sellaisilla alustoilla, joita hyödynnetään etäopetuksessa. Lapsi voi joutua kiusaamisen kohteeksi esimerkiksi WhatsApp-ryhmässä, jossa on tarkoitus sopia ryhmätyön työnjaosta. Lapsi voi myös saada kiusaamissävytteisiä viestejä toisilta oppilailta sähköpostin tai Moodle-oppimisympäristön kautta.

Perusopetuslain 29 §:n 7 momentti toteaa, että joko opettajan tai rehtorin on ilmoitettava tapauksessa osallisina olleiden oppilaiden huoltajille, mikäli koulussa tai koulumatkalla tapahtuu häirintää, kiusaamista tai väkivaltaa. Opettajien, rehtorien sekä lasten vanhempien on kuitenkin vaikeampaa puuttua digitaalisessa opiskeluympäristössä tapahtuvaan kiusaamiseen. Tapahtumat eivät ole niin näkyviä eikä kiusaaminen välttämättä rajoitu pelkästään kouluajan sisäpuolelle, vaan sitä voi tapahtua milloin vain. Netissä tapahtuvaa kiusaamista voi olla myös vaikeaa saada loppumaan. Kiusaamiseen liittyvää materiaalia ei välttämättä koskaan voida poistaa internetistä pysyvästi eikä kiusaaminen usein myöskään jää vain muutaman ihmisen tietoon, sillä internetissä yleisöt ovat paljon suurempia.⁴⁹ Tämän takia erityisesti oppilaiden vanhempien tulisi pyrkiä selvittämään mahdollisimmat hyvin, mitä heidän lapsensa internetissä tekee ja keiden seurassa hän siellä yleensä liikkuu. Lapsen kanssa olisi myös hyvä kerrata internetissä toimimisen säännöt, eli mitä siellä saa ja ei saa tehdä sekä kuinka muita ihmisiä tulee kohdella.

Kiusaamattomuuden lisäksi uhkana turvallisen opiskeluympäristön saavuttamiselle voidaan pitää lapsen kotioloja. Monet lapset voivat joutua olemaan koulupäivinänsä pitkään yksin kotona, kun vanhempi/vanhemmat ovat töissä. Kaikilla vanhemmilla ei ole mahdollisuutta jäädä etätöihin, joten lasten yksin kotiin jättäminen voi olla perheelle ainut vaihtoehto. Tämä osoittautuu ongelmalliseksi lapsen turvallisuuden kannalta. Käytännössä lapsi voi tehdä päivän aikana mitä tahansa oman päänsä mukaan. Kun lapsi jää yksin kotiin, jää hän myös luonnollisesti ilman turvallisen aikuisen valvontaa ja tukea. Yksin kotona olevan lapsen koulupäivän kulkua on myös erittäin hankalaa valvoa. Miten tällaisessa tilanteessa voidaan täysin varmistua siitä, että lapsi oikeasti suorittaa lukujärjestykseensä kuuluvat opinnot ja osallistuu etäoppitunnille, jos vanhempi ei ole häntä asiasta muistuttamassa tai valvomassa?

⁴⁹ Rikander 2021, s. 133.

Lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin 4 kohdassa korostetaan, että lapsen edun toteutumisen arvioinnissa tulee huomioida sekä lapsen ruumiillinen että henkinen koskemattomuus ja turvallinen kasvuympäristö. Turvallinen kasvu- ja opiskeluympäristö edistää lapsen tasapainoista kehitystä sekä oppimista. Lapsi kykenee keskittymään opetukseen paremmin turvallisessa ympäristössä, kun muut ärsykkeet eivät vie hänen huomiotaan. Mikäli lapseen ei kotona kohdisteta välillistä tai välitöntä väkivaltaa henkisesti tai fyysisesti, lapsen oikeus ruumiilliseen sekä henkiseen koskemattomuuteen toteutuu. Turvallinen kasvuympäristö tarkoittaa väkivallattomuuden lisäksi myös turvallisen aikuisen läsnäoloa. Lapsen edun voidaan nähdä toteutuvan kodin opiskeluympäristössä, mikäli ympäristö on vapaa väkivallasta sekä muusta häirinnästä ja lapsella on turvanaan lapsen tarpeet tiedostava luotettava aikuinen. Etäopetuksessa kaikkien lasten etu ja oikeus turvallisuuteen ei tältä osin kuitenkaan toteudu täysimääräisesti.

Joidenkin lasten perheessä oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön vaarantuu ongelmallisen perhetilanteen vuoksi. Koronapandemian aikainen epävarmuus on lisännyt perheissä koettavaa stressiä, mikä taas usein johtaa väkivallan käyttämiseen.⁵⁰ Välittömästi sekä välillisesti lapseen kohdistuva väkivalta rikkoo merkittäväällä tavalla lapsen oikeutta turvallisuuteen.⁵¹ Oikeus turvallisuuteen on myös lapsille kuuluva perustuslain 7 §:ssä säädetty oikeus. Väkivallan kohdistaminen lapseen välittömästi tai välillisesti on myös vastoin lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklaa. 19 artiklan 1 kohdan mukaisesti lapsia tulee suojella sekä henkisesti että fyysiseltä väkivallalta ja muunlaiselta vahingoittamiselta tai huonolta kohtelulta. Jos vanhempi on lasta tai jotakin toista perheenjäsentä kohtaan väkivaltainen, ei lapsi koe häntä turvallisena aikuisena. Niin kuin perheväkivaltatilanteissa, myös perheen sisäisissä päihdeongelmissa turvallinen aikuinen voi olla lapsen saavuttamattomissa. Lapsi voi olla tällaisessa tilanteessa hyvin peloissaan sekä avuton.

Pelastakaa Lapset ry toteutti kyselytutkimuksen, johon vastanneista noin 3000 lapsesta jopa joka kymmenes ilmoitti, että erilaiset päihdeongelmat sekä henkinen ja/tai fyysinen väkivalta perheessä vaikeuttivat merkittävästi etäopintojen sujumista.⁵² Opiskelu kotona voi osoittautua erittäin haasteelliseksi sekä turvattomaksi, jos lapsella ei ole turvallista vanhempaa oppimisen tukena.

⁵⁰ Valtioneuvosto 2020, s. 56.

⁵¹ Hakalehto 2018, s. 174.

⁵² Pelastakaa Lapset 2020, s. 16.

Ongelmallisen perhetilanteen vuoksi koulussa oleskelu voi olla lapsen hyvinvoinnin sekä psyykkisen ja henkisen turvallisuuden kannalta hyvinkin merkityksellistä. Etäopetus ja kotona oleminen taas voi pahentaa lapsen oireilua. Ongelmallisesta perhetilanteesta johtuva lapsen psyykkinen oireilu voi vähentyä merkittävästi, kun lapsi pääsee kouluympäristöön ja pois kotoa. Koulu voi olla jopa ainut paikka, jossa henkisesti tai fyysisesti pahoinpidelty lapsi voi kokea olevansa turvassa. Turvallisen ja lapsesta huolta pitävän aikuisen läsnäolo onkin yksi turvallisen opiskeluympäristön avaintekijöistä. Oppilaitoksissa lapsilla on aina turvallisia aikuisia läsnä. Tällöin sulkeutunut tai henkisesti huonosti voiva lapsi voi kouluun päästyään tulla ulos kuorestaan ja käyttäytyä aivan normaalin hyväntuulisen lapsen tavoin kokiessaan ympäristön turvalliseksi.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kansallisen lapsistrategian tukena toimiva koronatyöryhmä on esittänyt, että perheväkivallan ehkäiseviä toimenpiteitä ovat muun muassa riittävä avunsaanti, väkivaltailmiön tunnistaminen ajoissa sekä lasten kanssa työskentelevän henkilöstön koulutus sekä tietoisuuden lisääminen aiheeseen liittyen.⁵³

Myös koulu yhteisöllä on oma vastuunsa lapsen turvallisuudesta ja sekä henkistä että fyysistä väkivaltaa ehkäisevien toimenpiteiden toteuttamisesta. Etäopetuksen aikana lasten hyvinvoinnin seuraaminen opetushenkilöstön puolesta on kuitenkin haastavampaa, kun lapset eivät oleskele koulussa fyysisesti eikä opettajilla ole mahdollisuutta tavata lapsia henkilökohtaisesti. Koulu yhteisö voi kuitenkin omalta osaltaan edistää lasten hyvinvointia sekä turvallisuutta erinäisin keinoin myös etäopetuksen aikana. Lapsiin sekä heidän perheisiinsä voidaan pitää säännöllisesti yhteyttä esimerkiksi etäyhteyksien välityksellä tapahtuvien keskustelujen kautta. Tällöin voidaan kartoittaa esimerkiksi sitä, onko kotona lapsen oppimista tukeva turvallinen ilmapiiri ja miten lapsi on yleisesti ottaen pärjännyt etäkoulussa.⁵⁴ Karvin toteuttaman tutkimuksen tulosten perusteella onkin esitetty, että oppilaitosten tulee aktiivisesti lisätä erilaisia tapoja, joilla voidaan ajoissa havaita lasten hyvinvoinnillisia ongelmia.⁵⁵

⁵³ Valtioneuvosto 2021, s. 76.

⁵⁴ Särkelä & Siltaniemi 2020, s. 11.

⁵⁵ Goman et al. 2021, s. 152.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut lain säännösten systematisoinnin sekä tulkinnan avulla tutkia lapsen edun, yhdenvertaisuuden sekä turvallisen opiskeluympäristön toteutumista etäopetuksessa. Tutkimus on selvittänyt vastausta seuraavanlaiseen tutkimuskysymykseen: *Miten yhdenvertaisuus, oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön sekä lapsen etu toteutuu etäopetuksessa?*

Etäopetus toi mukanaan useita erilaisia haasteita, joiden kanssa sekä opetushenkilöstön että lasten ja heidän perheidensä oli yhtäkkiä osattava toimia. Kun opetus siirrettiin verkkoon ja lapset alkoivat opiskella yksin kotona puutteellisilla etäopiskeluvälineillä, nousivat yhdenvertaisuusongelmat sekä lasten turvallisuus julkisen keskustelun kohteeksi. Myöskään lapsen edun periaatteen täysimääräinen toteutuminen ei kaikissa etäopetuskäytänteissä ollut mahdollista, eikä lasten omia mielipiteitä juuri kuunneltu. Niin kuin jo aiemmin todettiin, opetushenkilöstön tietoisuus sekä tuntemus lasten oikeuksiin liittyen on usein riittämätöntä. Tämän voidaan katsoa vaikuttaneen siihen, että lapsen etu sekä lasten oikeus yhdenvertaisuuteen sekä turvalliseen opiskeluympäristöön ovat etäopetuksen aikana toteutuneet puutteellisesti. Lasten oikeuksien edistäminen kouluyhteisössä ei ole mahdollista, jos lasten oikeuksien lainsäädännöllistä perustaa ei tunnisteta tai ymmärretä.

Lasten oikeuksien tunteminen sekä oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen ei kuulu ainoastaan vain koulujen opetushenkilöstölle. Nämä velvollisuudet kuuluvat aivan kaikille lasten kanssa työskenteleville ammattiryhmille sekä esimerkiksi kasvatusalalla opiskeleville henkilöille. Jotta lasten oikeuksien sekä edun toteutuminen voidaan turvata jo varhaiskasvatuksesta lähtien, on lasten oikeuksia koskevaa koulutusta lisättävä kaikille henkilöille, jotka jo työskentelevät tai tulevat tulevaisuudessa työskentelemään lasten kanssa. Erityisen tärkeää olisi, että jo uusia varhaiskasvatuksen opettajia sekä luokanopettajia koulutettaessa kiinnitettäisiin huomiota opiskelijoiden riittävään ihmisoikeuskasvatukseen.⁵⁶ Koulutusta tulee lisätä myös perheille, jotta he voivat tulla tietoisiksi niistä oikeuksista, jotka lapsille kuuluvat ja osaavat näin myös vaatia oikeuksien toteutumista. Tällöin myös oikeudellisiin epäkohtiin puuttuminen on vaivattomampaa.

⁵⁶ Rikander 2021, s. 148.

Lapsen etu sekä osallisuus ovat toisiaan tukevia periaatteita. Lapsen etu toteutuu parhaiten silloin, kun lapsi otetaan mukaan koulussa tapahtuvaan päätöksentekoon ja hän saa itse esittää mielipiteensä. Huomionarvoista on, että lapsen etu ei ole vielä saanut omaa säännöstään perusopetuslakiin. Tästä johtuen lapsen edun käsitettä voi olla vaikeaa tulkita suhteessa perusopetukseen. Tähän on kuitenkin tulossa muutos, sillä hallituksen esityksessä (HE 127/2021 vp) esitettiin, että perusopetuslakiin tulisi lisätä säännös, joka käsittelee lapsen etua ja sen merkitystä opetuksen suunnittelussa, järjestämisessä sekä opetukseen liittyvässä päätöksenteossa.⁵⁷ Eduskunta hyväksyi lakiehdotuksen, jonka myötä perusopetuslakiin lisätään uusi 3 a §, jonka mukaan lapsen etu tulee ensisijaisesti huomioida aina silloin, kun perusopetusta suunnitellaan tai järjestetään.⁵⁸ Kyseinen muutos tulee voimaan 1.8.2022.

Lapsen edun huomioiminen sekä mielipiteen kuuleminen ei toteudu kaikissa oppilaitoksissa toivotulla tavalla. Lainsäädännöllisesti lasten osallisuutta sekä oikeutta ilmaista mielipiteensä korostetaan Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklan 1 kohdassa. Perusopetuslain osalta 47 a § sisältää oppilaitoksen velvollisuuden osallistaa oppilaita ja ottaa huomioon myös oppilaitosten huoltajien mielipiteet. Perusopetuslaki ei kuitenkaan sisällä erillistä säännöstä oppilaitoksen osallisuudesta tai lapsen mielipiteen huomioimisesta opetuksessa. Tämä on merkittävä puute, sillä perusopetuslaki on kuitenkin perusopetustoiminnan merkittävin säädös. Lapsen edun tapaan myös lapsen osallisuus voi olla käsitteenä vaikea sekä moniselitteinen. Perusopetuslakiin sisällytettävä lapsen osallisuutta sekä mielipiteen ilmaisemista koskeva säännös selventäisi omalta osaltaan sitä, mitä lapsen osallisuus perusopetuksessa tarkoittaa ja miksi se on merkityksellistä. Säännös korostaisi myös entisestään oppilaitosten velvollisuutta osallistaa lapsia toiminnassaan.

Lapsen edun sekä osallisuuden puutteellisen huomioinnin lisäksi etäopetuksesta voidaan havaita useita erilaisia yhdenvertaisuusongelmia. Yleisimmät yhdenvertaisuusongelmat liittyvät tietotekniikan käyttömahdollisuuksiin tai -taitoihin. Niin opetushenkilöstön kuin oppilaitosten keskuudessa on yksilöitä, joille tietoteknisten laitteiden käyttö aiheuttaa vaikeuksia. Toisaalta on olemassa myös yksilöitä, jotka käyttävät tietoteknisiä laitteita hyvinkin sujuvasti. Etäopetusaika on osoittanut, että lasten sekä myös opetushenkilöstön tietoteknisiä taitoja on vahvistettava. On selvää, että oppilaitokset eivät osanneet varautua etäopetukseen

⁵⁷ HE 127/2021 vp, s. 18.

⁵⁸ EV 9/2022 vp, s. 2.

ennen koronapandemiaa. Nyt kuitenkin tiedetään, että ihmiskunta voi kohdata koronaviruksen kaltaisia pandemioita myös tulevaisuudessa. Etäopetus tulee siis jatkossakin olemaan vaihtoehto perinteiselle oppilaitoksissa tapahtuvalle opetukselle.

Oppilaiden keskenään erilaiset mahdollisuudet käyttää tietoteknisiä laitteita aiheuttavat myös merkittäviä yhdenvertaisuusongelmia etäopetuksessa. Oppivelvollisuuden mukaisen opetuksen maksuttomuudesta linjataan Euroopan unionin perusoikeuskirjan 14 artiklan 2 kohdassa. Etäopetuksessa tämä oikeus ei kuitenkaan toteudu, mikäli perheen täytyy hankkia lapselle tietokone omalla kustannuksellaan. Erityisesti vähävaraisille perheille kalliin tietokoneen ostaminen voi olla vaikeaa. Maksuton perusopetus on merkittävä näkökulma etäopetukseen liittyvässä yhdenvertaisuuskeskustelussa. Tähän näkökulmaan ei kuitenkaan tämän tutkimuksen yhteydessä syvennytty, sillä se ei olisi ollut tutkimuksen laajuuden kannalta relevanttia. On kuitenkin selvää, että maksuttoman perusopetuksen toteutuminen nostaa esiin useita haasteita, kun tätä oikeutta tarkastellaan suhteessa etäopetuksen laitevaatimuksiin. Tämän perusteella voidaankin esittää, että aiheeseen liittyvä laajempi jatkotutkimus olisi hyvin perusteltua.

Mikäli mahdollista, tulee kuntien sekä kaupunkien saada lisää rahoitusta, jotta oppilaitosten käyttöön voidaan hankkia esimerkiksi kannettavia tietokoneita. Tällöin tietokone voidaan tarjota sellaiselle lapselle, jonka perhe ei ole vähävaraisuuden takia pystynyt ostamaan lapselle omaa tietokonetta. Mahdollisimman yhdenvertainen tilanne saadaan, jos kaikille luokan oppilaille pystytään tarjoamaan tietokone koulun puolesta. Resurssit ovat kuitenkin rajallisia, eikä rahaa aina ole käytettävissä, vaikka tietokoneiden tarjoaminen kaikille oppilaille edistäisi yhdenvertaisuutta merkittävästi.

Tietoteknisten laitteiden aiheuttaman eriarvoisuuden lisäksi yhdenvertaisuusongelmaksi muodostui lasten opintoihinsa saama tuen määrä. Etäopetuksen aikana kaikkien lasten ei ole mahdollista saada opintoihinsa tarpeeksi tukea vanhemmiltaan tai muilta läheisiltä aikuisilta. Puutteellinen tuki voi vaikuttaa negatiivisesti lapsen koulunkäynnin edistymiseen.

Etäopetus aiheuttaa lapsille myös useita turvallisuusriskejä. Lapsen turvallisuus voi olla uhattuna, jos hänet jätetään yksin kotiin opiskelemaan ilman aikuisen valvontaa. Kotona voi myös vallita väkivallan uhka, jolloin lapsi tuntee olonsa turvattomaksi eikä hänen oikeutensa turvalliseen opiskeluympäristöön toteudu. Lapsi voi joutua kiusaamisen kohteeksi

digitaalisessa opiskeluympäristössä. Koulukiusaaminen ilmiönä on varsin vaikeatulkintainen. Tätä asiaa ei ole helpottanut se, että kiusaamiselle ei löydy omaa määritelmää lainsäädännöstä. Lainsäädäntöön perustuva määritelmä helpottaisi opetushenkilöstön työtä ilmiön tunnistamiseen sekä hallitsemiseen liittyen.⁵⁹ Määritelmää laadittaessa tulisi ottaa huomioon myös verkossa tapahtuvat kiusaamisen muodot, vaikka koulukiusaamisen lainsäädännöllinen määritelmä määräytyisi varmasti pitkälti tavanomaisessa fyysisessä opiskeluympäristössä tapahtuvan kiusaamisen perusteella. Tällöin määritelmää olisi kuitenkin mahdollista soveltaa myös digitaaliseen opiskeluympäristöön sopivaksi.

Etäopetuksessa havaitut oikeudelliset ongelmat ovat opettaneet paljon niin koulujen opetushenkilöstöille kuin myös oikeudellisille asiantuntijoille sekä poliittisille päättäjille. Koulujen on ollut mahdollista kehittää yhdenvertaisuussuunnitelmiaan niin, että suunnitelmia voidaan soveltaa tarvittaessa myös etäopetukseen. Etäopetuksen aikana monet lapset ja nuoret ovat voineet huonosti, eikä heillä ole ollut hyvä olla kotona. Tämän tilanteen takia oppilaitoksien tulisi edistää lasten turvallisuutta sekä hyvinvointia aktiivisesti. Poliittisten päättäjien on täytynyt suorittaa punnintaa useiden eri ihmisryhmien oikeuksien välillä, eikä lapsen edun periaate ole ollut aina ensisijaisena. Lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta ei kuitenkaan Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklan 2 kohdan mukaan voida julkisessa tai yksityisessä lapsiin kohdistuvassa asiassa sivuuttaa.

Lasten asema omien oikeuksiensa haltijoina sekä edistäjinä on ollut jo valmiiksi haastava, eivätkä koronapandemian sekä etäopetuksen mukanaan tuomat haasteet ole tuoneet tähän helpotusta. Koronapandemia sekä etäopetus ovat nostaneet lasten oikeudet näkyvästi jalustalle, ja keskustelu niistä on kenties ollut vauhdikkainta vähään aikaan. Lapsioikeudelliselle tutkimukselle koronapandemian sekä etäopetuksen aika on ollut erityisen hedelmällistä, sillä esille on noussut useita sellaisia epäkohtia, joita ei ole aiemmin tutkittu. Vaikka korona-ajan etäopetus jää historiaan ja lapset palaavat vähitellen takaisin kouluihin, ei lasten oikeuksien tärkeyttä sovi unohtaa. Lasten oikeuksista huolehtiminen ei saa jäädä vain hetkelliseksi ilmiöksi. Voidaankin todeta, että lasten oikeuksien edistämiseksi on tehtävä aktiivisesti töitä myös tulevaisuudessa.

⁵⁹ Rikander 2021, s. 134.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Alanko, A. (2016). *Osallisuuden paikat koulussa*. Teoksessa: Kallio Kirsi Pauliina, Ritala-Koskinen Aino, Rutanen Niina (toim.): Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 106.
- Goman, J., Huusko, M., Isoaho, K., Lehikko, A., Metsämuuronen, J., Rumpu, N., Seppälä, H., Venäläinen, S. & Åkerlund, C. (2021). *Poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen vaikutukset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen eri koulutusasteilla. Osa III: Kansallisen arvioinnin yhteenveto ja suositukset*. Julkaisut 8:2021. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. PunaMusta Oy. Helsinki.
- Hakalehto, S. (2018). *Lapsioikeuden perusteet*. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Hakalehto-Wainio, S. (2012). *Turvallisen oppimisympäristön toteutumisen oikeudellisista haasteista peruskoulussa*. *Lakimies* 2/2012. s. 238–258.
- Hirvonen, A. (2011). *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisu 17. Helsinki.
- Hurme, K. & Kyllönen, T. (2014). *Turvassa! – Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin*. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Kurki, V. (2021). *Active but not independent: the legal personhood of children*. *Griffith Law Review*. VOL.30, NO.3. s. 395–412. Taylor & Francis Group.
- Nykänen, P. (2019). *Oikeusjärjestys ja sen erityispiirteet*. Teoksessa: Nykänen, Pekka (toim.): Johdatus oikeusjärjestykseen. Tampereen yliopisto. Johtamisen ja talouden tiedekunta. Tampere.
- Pajulammi, H. (2014). *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Alma Talent Oy. Helsinki.
- Pelastakaa Lapset (2020). *Stressi, huoli ja yksinäisyys – Koronapandemian vaikutukset lasten ja nuorten elämään*. *Lapsen ääni 2020: Lasten näkemyksiä koronakeväästä*.
- Rikander, H. (2021). *Oppilaitosturvallisuus*. Edita Publishing Oy. Keuruu.
- Singh, V. & Thurman, A. (2019). *How Many Ways Can We Define Online Learning? A Systematic Literature Review of Definitions of Online Learning (1988-2018)*. *American journal of distance education* 2019, VOL. 33, NO. 4, 289–306.
- Sisäasiainministeriö. (2013). *Oppia kaikille! – Yhdenvertaisuussuunnittelun opas oppilaitoksille*. Sisäasiainministeriön julkaisut 26/2013.
- Smith, P K. & Steffgen, G. (2013). *Cyberbullying through the new media. Findings from an international network*. Psychology Press. Taylor & Francis Group. London and New York.

Suoninen, A., Kupari, P. & Törmäkangas, K. (2010). *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2009 -tutkimuksen päätulokset.* Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Särkelä, R. & Siltaniemi, A. (2020). *Ensi- ja turvakotien liiton nettikysely lapsiperheille korona-tilanteen aiheuttamista ongelmista – Tulokset ja johtopäätökset.* Toukokuu 2020. Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Toivonen, V-M. (2017). *Lapsen oikeudet ja oikeusturva – Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa.* Alma Talent Oy. Helsinki.

VIRALLISLÄHTEET

Eduskunnan vastaus EV 9/2022 vp.

Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990)

Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02)

HE 127/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, lukiolain ja tutkintokoulutukseen valmentavasta koulutuksesta annetun lain muuttamisesta.

HE 66/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

HE 19/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Ihmisoikeuskeskus (2020). *Koronapandemian vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. - Ihmisoikeusvaltuuskunnan suosituksia.* Ihmisoikeuskeskuksen julkaisuja 3/2020. Helsinki.

Lapsiasiavaltuutettu (2022). *Lapsen etu edelle koronatoimissa.* Lapsiasiavaltuutetun tiedote.

Lapsiasiavaltuutettu (2021). *Lapsiasiavaltuutetun lausunto opetus- ja kulttuuriministeriölle luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle perusopetuslain väliaikaisesta muuttamisesta.*

Oikeusministeriö (2021). *Koronapandemian vaikutukset yhdenvertaisuuden toteutumiseen.* Policy Brief 6, Syrjintä Suomessa. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2021). *Lapsia, nuoria ja perheitä on syytä kuulla heihin kohdistuvissa koronatoimissa.*

Valtioneuvoston asetus (126/2020) varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista.

Valtioneuvosto (2020). *Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa*. Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta 24.6.2020. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21. Helsinki.

World Health Organization (2020a). *Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situation Report – 1*.

World Health Organization (2020b). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 51*.

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta)

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991)